

موقعیت حساس ایران در تقسیم دریای خزر

منابع غنی دریای خزر را تا ۳۴ میلیارد بشکه تخمین میزنند. بدین ترتیب میزان نفت نهفته در این منطقه بیشتر از منابع نفت آمریکا و دریای شمال است. و منابع غنی نفت دریای خزر پس از خلیج فارس و سبیری، در سطح جهانی در رده سوم قرار دارد.

فروپاشی اتحاد شوروی عملاً به معنای خاتمه یافتن اعتبار دو قراردادی بود که در سالهای ۱۹۲۱ و ۱۹۴۰ بین ایران و شوروی منعقد شده بودند. بر بنیاد این دو قرارداد، دو کشور استقاده و بهره‌گیری مشترک از دریای خزر را بین خود حل کرده بودند. در این رابطه آنها به دریای خزر همچون یک راه ارتباطی آبی مینگریستند و همین امر بهره‌وری از منابع گاز و نفت این منطقه را بین دو کشور برای درازمدت تضمین میکرد. بر اساس قراردادهای یاد شده هر دو کشور ۵۰ درصد از مالکیت منابع آبهای دریای خزر را در اختیار داشتند.

فروپاشی اتحاد شوروی، و پیروزی انقلاب اسلامی و ضدآمریکائی در ایران، رخسار منطقه را بکلی دگر ساختند. فروپاشی اتحاد شوروی از جمله به استقلال جمهوریهای آذربایجان، قزاقستان و ترکمنستان منجر شد. و اینک دریای خزر میبایست بین ۵ کشور تقسیم شده و از آن گذشته، توجه بسیاری از شرکتهای چند ملیتی نفتی جهانی نیز به این منطقه جلب شد.

سیاست ایران در قبال تقسیم دریای خزر، با سیاست کشورهای روسیه، آذربایجان و قزاقستان بشدت تفاوت دارد. این درحالی است که از یک سیاست واحد ایران در قبال تقسیم آبهای دریای خزر نمیتوان سخن گفت. روسیه و ایران هر دو خواستار کاهش نقش ایالات متحده آمریکا در این منطقه هستند. این در حالی است که جمهوریهای آذربایجان و قزاقستان برای بهره‌گیری از منابع نفت خود بشدت محتاج سرمایه‌های آمریکائی بوده و از حضور آمریکا در این منطقه استقبال میکنند. چنین است که مشاجرات بر سر تقسیم آبهای دریای خزر تنها مشاجراتی اقتصادی نبوده که رنگ و بویی سیاسی نیز دارند. این چنین است که منافع سیاسی آمریکا در منطقه تنش زده دریای خزر، از اهمیت استراتژیکی برخوردار است.

تا آنجا که به سیاست ایران باز میگردد، مقامات جمهوری اسلامی ایران از یکسو کماکان بر قراردادهای سالهای ۱۹۲۱ و ۱۹۴۰ با اتحاد شوروی اصرار و پافشاری دارند و خواستار دریافت ۵۰ درصد مالکیت خزر هستند و از سوی دیگر، برخی از مقامات جمهوری اسلامی و بویژه نیروهای اصلاح طلبی که پیرامون محمد خاتمی گردآمده اند، از واقعگرایی در امر تقسیم منطقه جانبداری میکنند. و این چنین است که نیروهای اصلاح طلب ایران و ترکمنستان از سیاست تقسیم دریای خزر به ۵ سهم مساوی حمایت میکنند.

نتیجه تناقضات موجود در سیاست رسمی جمهوری اسلامی ایران تنها انزوای این کشور بوده است. تا زمان برگزاری نخستین گردهمایی عالی سران پنج کشور ذینفع در آوریل سال جاری در عشق آباد

مواضع ترکمنستان نیز ناروشن بود. رئیس جمهور ترکمنستان، سایر امورات نیازوف و ایران با تقسیم آبهای دریای خزر بر بنیاد سواحل کشورها مخالفت میورزند. علت مخالفت ایران با این سیاست نیز کاملاً روشن بود، در یک چنین حالتی سهم ایران از دریای خزر به کمتر از ۱۲ درصد خواهد رسید.

بی فرجام ماندن نخستین گردهمایی عالی رهبران کشورهای ذینفع در دریای خزر، از همان آغاز قابل تصور بود. تماسها و توافقه‌های دوجانبه روسیه با رئیس جمهور آذربایجان، حیدر علی اوف از یکسو و تماسهای پوتین با نورسلطان نظربایوف از سوی دیگر، از جمله عوامل موثر در شکست گردهمایی عشق آباد بودند.

حتی دولت خاتمی نیز تا زمان برگزاری این اجلاس عالی از اعتبار قراردادهای پیشین سخن میراند. خاتمی و وزیر امور خارجه ایران، کمال خرازی تا کنون بارها تماسها و توافقهایی بین روسیه و آذربایجان و قزاقستان را رد نموده و بی اعتبار خوانده اند. آنان بر این باور بوده اند که این توافقه‌های دوجانبه تنها بر پیچیدگی مسائل افزوده و مانع از دستیابی به راه حل عمومی خواهد شد. در پایان سپتامبر رئیس جمهور آذربایجان، حیدر علی اوف در مسکو توافقنامه دوجانبه ای با دولت روسیه امضا نمود. وی در سخنرانی خود در مسکو، اعلام داشت که حل مشکل دریای خزر تنها از طریق قراردادهای دوجانبه ممکن است و جایگزین دیگری برای آن وجود ندارد. وی از ایران و ترکمنستان درخواست نمود که با پیوستن به این قراردادها و توافقنامه های دوجانبه در راه حل مشکل دریای خزر گام بردارند. انعقاد قراردادهای دوجانبه بین آذربایجان و روسیه باعث افزایش ناامیدی و سرخوردگی مردم ایران از سیاست دولت در قبال مسئله تقسیم دریای خزر گشت. برخی از روزنامه های ایران از دولت خواستند تا با قاطعیت پاسخ باکو را بدهد. روزنامه انتخاب نوشت که بی اعتنائی به واقعیت‌های منطقه منجر به برباد رفتن منافع ملی شده است. حتی به شکست ایران در بازی تقسیم آبهای دریای خزر اعتراف شده و عنوان شده است که سیاست جمهوری اسلامی ایران در قبال مسئله دریای خزر، منفعلانه ترین و ناکارآمدترین سیاست در مذاکرات دریای خزر بوده است.

برگرفته از: رادیو آلمان، 2002/11/1